

Globalizáció és közgazdaságtan

Globalization and Economics

Csaba László

az MTA rendes tagja, professor emeritus, Közép-európai Egyetem, Bécs, Ausztria;
Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest
Csabal@ceu.edu

Összefoglalás

A globalizáció folyamata nem csak közgazdasági természetű. Az alábbiakban azt vizsgáljuk, hogy mit látunk a közgazdaságtan szemüvegén át: miért figyelhető meg az elmúlt 10–15 évben deglobalizációs folyamat a fejlett országokban, hogyan szorul háttérbe a kis országok számára előnyös sokoldalú és szabályalapú rendszer, és mi következik mindebből az EU-ra nézve?

Abstract

While globalization is a multidisciplinary phenomenon, this paper focuses solely on the economic aspects. The fundamental questions are: why we have observed a process of deglobalization in advanced countries over the past 10 to 15 years? Why is the multilateral trading system, which favours small countries, eroding? Finally, what are the implications of all this for the EU?

Kulcsszavak: munkamegosztás, jövedelemelosztás, jóléti és foglalkoztatási hatások

Keywords: division of labour, distribution of income, welfare and employment effects

A világ egészére kiterjedő kapitalista gazdaság mintegy fél évezredes időszakot ölel fel. Egyetértés van abban, hogy egy-egy birodalmon vagy földrészen túlnyúló rendszeres kapcsolatok mind a gazdaságban, mind más területeken – így a kultúrában, a hadászatban, az emberek áramlásában – a korábbi időszakban is léteztek. Ugyanakkor a nagy földrajzi felfedezések, az ezt követő gyarmatosítás, majd az ipari forradalom és nem utolsósorban a gőzhajózás és a vasút kialakulásával létrejött tömeges áru-, tőke- és emberáramlás, kezdetben a telex, majd a telefon, a televízió általánossá válása és az információs forradalom további lépcsőfokai a világhálógig bezárólag létrehozták azt, amit közkeletűen a globális falunak neveznek.

A globális problémák – melyekre elsőként 1972-ben a Római Klub hívta fel a figyelmet – az egész emberiséget érintő kihívásokat jelentik. Ilyen a környezeti egyensúly számos kérdése, a tömeges és ellenőrizetlen migráció, a világjárványok, a világháló sérülékenysége vagy a demográfiai kérdések (mindkét irányban). A globalizáció fogalmát ettől eltérő értelemben használja a tudomány, bár nem kétséges, hogy a főntebb jelzett kérdéseket csak világméretű összefogással lehet kezelni.

A globalizáció a közgazdaság-tudományban az a történelmi folyamat, amiben a tőkeérték növelésének logikája kiterjed az egész földgolyóra, minden termelési tényezőre és utóbbi következtében a társadalmak életviszonyaira, makro- és mikro-szinten egyaránt.

A kiterjedt szakirodalom a globalizáció négy szakaszát különíti el. Az első az ipari forradalomtól és a napóleoni háborúktól a nagy világválságig, 1929–1933-ig tart. A második a globális rendszer szétesése, kétoldalú pénzügyi és kereskedelmi egyezményekkel történt felváltása az 1930-as, 1940-es és 1950-es években. Ez a folyamat csak az 1960-as évek liberalizálása és a konvertibilitás fokozatos visszatérésével tért vissza eredeti medrébe, ha csak részlegesen is. A harmadik szakasz a Bretton Woods-i nemzetközi pénzügyi rendszer 1971. évi felbomlásától a 2008–2009-es globális pénzügyi válságig tartott. Ez a lentebb tárgyalt hiperglobalizáció. A negyedik szakasz pedig a Covid-világjárvány válságra adott, sok tekintetben pánikszerű reakciók sorozatából áll össze, az állami beavatkozás erősödése, a fragmentáció és a nem állami szereplők erősödő jelenlétével jellemezhető.

Ennek a helyzetnek két, a korábbi történelmi korszakoktól eltérő vonása van. Az egyik az, hogy a tér különféle részein, az eltérő történelmi és társadalmi viszonyok ellenére minőségileg azonos működési módok érvényesülnek. Másfelől: ez a működési mód a hatalmi, értékrendi és más, tartósan fennmaradó eltérések ellenére is a tőkegyarapítás logikája. Max Weber (1967) emelte ki először azt, hogy miközben a kapitalizmus szigetei már az antikvitásban is jelen voltak, csak a világgazdaság kialakulásával vált a tőkegyarapítás logikája minden mást maga alá rendelővé. Ez a folyamat a 18–19. század fordulóján teljesedett ki, a gazdaságban az ipari forradalommal, a nemzetközi életben a napóleoni háborúkkal.

Elsősorban amerikai gazdaságtörténészek (Pomeranz 2001; McCloskey 2006–2010) mutatták be alapos adatolással azt, hogy ez a folyamat főként azáltal hozott áttörést, hogy a lényegesen hatékonyabb intézményeket alkalmazó társadalmakban a termelékenység növekedése és az innovációk társadalmi hasznosítása lényegesen nagyobb vagyont és jólétet eredményezett, mint bármely más – rendre jelen lévő – versengő megoldás. E folyamatban semmiképp sem a gyarmatosítás játszott meghatározó szerepet, különösen nem a szegényebb országok nyersanyagkincseinek eltulajdonítása. Sokkal inkább előbb az anyagi termelés, majd ehhez kötődően a szolgáltatások, kiemelten az oktatás és a közegészségügy kiterjesztése, a jóléti állami megoldások elterjedése volt a meghatározó.

Csak néhány, a két főt idézett műben is szereplő adatot említünk. Az egy főre jutó fogyasztás 1800 és 2000 közti két évszázadban nem kevesebb, mint harmincszorosára, a várható átlagos élettartam 35 évről 75 évre nőtt. És nem kevésbé fontos, hogy azok a mindennapi életet jellemző elemek, mint a fürdőszoba, a távbeszélők/mobilok, a légi közlekedés, az általános és jórészt külföldi felsőoktatás, a kórházi és idősellátás vagy az ételrendelés az életminőséget alapjaiban megjavító elemekké váltak. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a minket körülvevő anyagi gazdagság kilenc tizede az elmúlt évszázadban jött létre.

Másfelől kézenfekvő az is, hogy ez a fejlődés a szegényebb rétegek számára hozott nagyobb előrelépést, mind anyagi, mind szellemi síkon, az egészségben eltöltött évek számától a műveltségi mutatókon át a világlátás lehetőségéig. Az európai gazdaság történetét összegző két kötetében Berend T. Iván megcáfolja azt az újabban ismét divatossá vált vélekedést, ami szerint a jóléti állam a nemzetközi versenyképesség teherterele lenne (Berend T. 2003; 2008). Ellenkezőleg, meglátása szerint a jóléti állam – közismert túlkapásai ellenére – az emberiség fejlődésének legfontosabb vívmányai közé sorolható.

Ha a történeti áttekintésekből az látható, hogy az országok között létrejött jövedelmi és vagyoni különbségek legfőképpen a termelékenység és az innováció, valamint az alkalmazását meghatározó intézményekre vezethető vissza, akkor fölmerül: utóbbiakat mi mozgatja? Természetesen együgyű lenne, ha egyetlen konkrét mozzanatot vennénk kiemelőnek. Ugyanakkor az idézett áttekintések eredendően az értékrendet emelik ki. Különösen azt, hogy miféle értékválasztás legitimálja a kemény munkára és a felelős magatartásra, a teljesítményre irányuló törekvéseket, mint a közösség által elfogadott egyetlen vagy fő sikermértékét a járadékvadászattal vagy a kizsákmányoló megoldásokkal szemben.

Közgazdaságtani narratívák

Az előadottak alapján nem lepődhetünk meg, ha azt találjuk, hogy a globálissá váló gazdaság a közgazdaságtannak létrejöttétől kezdve kiemelt téma volt és maradt. Mi több, e vizsgálódás maga is kiváltója volt a diszciplína államtudományoktól való elkülönülésének. Részletes dokumentációra e helyütt nincs mód, ezért be kell érünk néhány alapvető meglátással. Adam Smith a *Nemzetek gazdagságában* azt állítja a középpontba, hogy az ember azáltal válik másoknál hatékonyabbá, hogy a munkát társadalmi szinten megosztja, és túl tud lépni az önellátásra/ellátásbiztonságra irányuló ösztönös reflexeken (Smith 2020). David Ricardo *A politikai gazdaságtan és adózás alapelveiben* továbbfejleszti e felismerést, és kialakítja a komparatív előnyök mai napig érvényes elvét (Ricardo 2018). Eszerint nem az számít igazán, hogy valaki abszolút értelemben mely tevékenységben jó, hanem hogy másokhoz képest hol a legnagyobb az előnye. Mivel egyben igen sikeres kereskedelmi vállalkozó is volt, nem meglepő, hogy tételét a nemzetközi csere példáján szemlélteti. Végül a harmadik klasszikus szerző Joseph Schumpeter *A gazdasági fejlődés elmélete* című alapvetésében az innovációt és az ezt megvalósító vállalkozót állítja a középpontba (Schumpeter 1980).

Schumpeter ugyan mind szülőhelyén, Ausztriában, mind választott hazájában, az Egyesült Államokban nagy hatású szellem volt, de egyik helyen sem számított a közgazdaságtan fő vonalába. A főáramot Európában az osztrák iskola, illetve a vele vitázó német történelmi irányzat, Amerikában előbb a Veblen-féle régi intézményi iskola, majd fokozatosan a neoklasszikusok jelentették, így Knight, Samuelson, Arrow, Solow és Kuznets. Aligha meglepő, hogy a globalizáció kérdéseit főleg heterodox köz-

gazdászok vizsgálták máig terjedő hatással. (Bár természetesen a főáram képviselői közt is sokan foglalkoztak többet vagy kevesebbet nemzetközi kérdésekkel.¹)

Vállalva az áttekintésekben elkerülhetetlen szelektivitást, mindenképp érdemes kiemelni a terület művelői közül a német–amerikai Albert Hirschmant. Ő a fejlődés ellentmondásait elemezve – saját munkáját közgazdasági határátlépésnek minősítve – a kiegyenlítetlen fejlődés elvét fogalmazta meg (Hirschman 1981). Schumpeterhez közvetlenül kötődve a magánvállalkozás és a gazdasági szabadság meghatározó szerepét emelte ki. Nem igazán meglepő, hogy nem találta a helyét abban a közgazdasági főáramban, ahol épp ekkoriban – a múlt század hatvanas és hetvenes évtizedeiben – jutott egyeduralomra a mechanika inspirálta általános egyensúlyi közelítés. Saját területén pedig ekkoriban a perónista Argentína függőségi elmélete, a nemkapitalista fejlődés ábrándja vált divatossá, és a vállalkozó–központú felfogás konzervatívnak tűnt.

A függőségi elmélet különféle változatai a mai napig is a globalizáció kritikai elméletének főáramaiként tekinthetők (Lopez 2024). E felfogásban központi szerepet játszik az „aszimmetrikus interdependencia”. Ez nem vonja kétségbe a nemzetközi gazdasági érintkezés kölcsönösen előnyös voltát, de kiemeli, hogy ez egyenlőtlen jellegű, egyoldalú függőségekkel és abból fakadó alá-fölé rendeltségi viszonyokkal terhelt. Ez akkor is fennáll, ha a nemzetközi közjog szerint azonos pozíciójú szereplőkről van szó, és jellemzően az újratermelés irányzata uralja, külön beavatkozás nélkül is (Szentés 2011).

Az 1974-ben Nobel-díjjal is elismert Gunnar Myrdal is inkább reneszánsz egyénisége, semmint a tudomány fősodrába való illeszkedés miatt volt ismert. Myrdal munkássága mindig a nemzetközi kereskedelem és fejlődés témakörére összpontosult. Ugyanakkor nevéhez legerősebben a svéd jóléti állam elméleti megalapozása kötődik hazájában. Myrdal igazi „public intellectual” volt, ami csak manapság kelt megütközést az igényesebb elméleti tanszékeken. A maga idejében például a rendszeres tévéfelvételeket is vállaló Milton Friedman vagy a politikai kérdéseket elmélete középpontjába emelő Friedrich August von Hayek, de a munkáspárti kormány tanácsadójaként is aktív Lord Nicholas Kaldor (Káldor Miklós, Keynes utódja Cambridge-ben) nem számított csodabogárnak. Myrdal munkássága két maradandó elméletének tekinthetjük a szegény országok elmaradottságát intézményeik gyengeségére visszavezető felfogást, és a világ egyetlen rendszerként való felfogását (Myrdal 1974).

A sikeres felzárkózás példáit adó országok – különösen Kelet-Ázsiában – a kifelé forduló iparosítás elméletére építettek. Ennek az irányzatnak volt képviselője

¹ Kiemelkedik közülük Robert Solow, aki a növekedés tényezőit és korlátait vizsgálta, Paul Samuelson, aki a szakosodás és az árfolyamok kérdésében szólalt meg, Robert Lucas, aki a tőke nemzetközi áramlását mutatta be, kiemelve a fogadó országok általános viszonyainak szerepét, és természetesen a 2024-ben kitüntetett Daron Acemoğlu, Simon Johnson és James Robinson, akik – jórészt közös – munkájukban a befogadó intézmények és a demokrácia pótolhatatlan szerepét igazolták a hosszú távú gazdasági fejlődés előmozdításában.

az Egyesült Államokban alkotó Balassa Béla, aki a Világbank vezető közgazdászaként és a Johns Hopkins Egyetem professzoraként oroszánrészt vállalt a megelőző évtizedek elzárkózó és államközpontú, importhelyettesítő politikájának meghaladásában. Balassa munkálkodásának idején forradalminak számított az a felfogás, melyben a két meghatározó elem a következő. 1) A világgpiacra kifejlesztett tevékenységek iránti kereslet – ha jó piaci rést találtak – a kis országok termelői számára gyakorlatilag végtelen. Ezért egyáltalán nem kell törődniük azzal, amit a kor keynesi felfogása a fő fejlődési gátnak vélt, nevezetesen az elégtelen kereslettel. 2) A jó megoldás az, ha a győzteseket nem az állam jelöli ki előzetesen, hanem a piaci versenyben választódnak ki. Utóbbi egyben megoldja azt a gondot is, hogy a kellően nagy belföldi termelők se kényelmesedjenek el (Balassa 1990).

Balassa számára ritka elégtételt jelenthetett az is, hogy a tanácsait követő országok nagyot léptek előre a fejlettségi rangsorban, miközben az ellenirányt a legmarkánsabban képviselő szocialista világrendszer összeomlott. Már halálos beteg volt, amikor az MTA külső tagjává választotta.²

A hiperglobalizáció hullámverései

1989 és 2008 között az egyre nyitottabbá váló világgazdaság egyfajta aranykort ért el. Ezt a korszakot szokás a „nagy mérséklet” korának is hívni. Ez abból fakad, hogy a fejlett országok kormányai – függetlenül attól, hogy eredendően milyen közgazdasági és politikai iskolához kötődtek – józan észszerűséget tanúsítottak a gazdaságpolitika kérdéseiben. Kerülték a kiugróan nagy hiányokat, nem engedték felfúvódni az állam adósságát, letörték az inflációt és támogatták a nemzetközi egybefonódást. Ekkor váltotta fel a GATT-ot (General Agreement on Tariffs Trade) a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) négy területre kiterjedő megállapodása. Az 1994-ben Marrákesben aláírt egyezmény (The Marrakesh Agreement) a kereskedelem mellett a szellemi tulajdon, a beruházásösztönzés és a szolgáltatásáramlás kérdéseit is globális szinten rendezte.

A Nemzetközi Valutaalap és a Világbank aktívan segítette a posztkommunista és a piaci reformokba fogó fejlődő országokat. Az 1980-as években még merev számszerűségekre összpontosító washingtoni konszenzus fokozatosan felpuhult, a helyi adottságokra és a társadalmi szempontokra nagyobb figyelmet fordítva (Spence 2021). Ebben az időszakban a regionális együttműködés is fölerősödött. Ez utóbbiban kiemelkedő szerepe volt az Európai Unió kibővülésének 2004-ben, és az Észak-

² Áttekintésünk nemzetközi profilja okán nem tudjuk kellő terjedelemben tárgyalni és alaposan dokumentálni azt a figyelemre méltó teljesítményt, amit a magyar közgazdászok, mindenekelőtt Surányi-Unger Tivadar, Bognár József, Kádár Béla, valamint a Nagy-Britanniában alkotó Lord Balogh Tamás (Munkáspárt) és Lord Bauer Péter Tamás (Konzervatív Párt) hazai és nemzetközi viszonylatban is e téma korabeli kutatásában értek. Munkáik jobb könyvtárakban és a világhálón hozzáférhetőek, s ma is haszonnal forgathatók.

amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény, a North American Free Trade Agreement (NAFTA) (2018-tól United States–Mexico–Canada Agreement, USMCA) létrehozásának, ami a világ tőke- és kereskedelmi forgalmának meghatározó részét érintette. Figyelemre méltó, hogy mindkét esetben a világgazdaság egésze irányában nyitott megoldások váltak meghatározóvá.

Ugyanakkor már ebben az időszakban is jelentkezett a visszacsapás. Nevezetesen, hogy miközben a globalizáció erősödése aggregált szinten egyértelműen jólétnövelő és hatékonyságfokozó volt, a jövedelem és a vagyon elosztása egészében egyenlőtlenebbé vált. Míg hagyományosan a globalizáció vesztesei a (szélső)baloldali mozgalmakban találtak menedéket, a 2010-es években inkább a radikális jobboldalra mentek át.

Baldwin két dolgot emel ki: 1) az amerikai politika eleve kizárja a nagyobb adók/nagyobb szociálpolitika Kanadában és az EU-ban uralkodó közelítését; 2) valójában nem a világgazdasági rendszer kijavítására, hanem az általa okozott sérelmek megtorlására törekszik (Baldwin 2025). Trump logikája érzelmi és nem közgazdasági alapozású, és másfél évtizedes előzményekre épül.

A kérdéskör másik amerikai szakértője, Dani Rodrik vezette be a hiperglobalizáció fogalmát. Miközben a politikai legitimáció jellemzően a területi alapon, vagyis nemzetállami keretekben szerveződik, a gazdaság és az információ folyamatai egyre kézzelfoghatóbban határtalanná és sokszor szabályozatlanná is válnak. Ebből a szerző a részvételi demokrácia, a hatékonyság és a pénzügyi szuverenitás hármasának feszültségére következtet, amennyiben a három népszerű cél közül egy időben csak kettő érhető el (Rodrick 2011).

Ezek a meglátások bizonyos értelemben megelőlegezhették azokat a fordulatokat, melyeket deglobalizációként is szokás értelmezni. Egyfelől a folyamat legfőbb nyertese, az Egyesült Államok sorozatban tett olyan lépéseket, amelyek a korábban feltartóztathatatlanak vélt folyamatot megállítják. Donald Trump elnökségének első intézkedésével 2017 januárjában kilépett az elődje alatt több év során kitárgyalt Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Megállapodás (Transatlantic Trade and Investment Partnership, TTIP) keretéből. A Kínával már-már kereskedelmi háborúvá szélesedő szembenállás a Biden-korszakban sem enyhült. A második Trump-elnökség első heteiben került sor a világ minden országát sújtó úgynevezett viszonyossági vámok bevezetésére. Az EU nem csak válaszlépéseket tett. Már ezt megelőzően a kínai napelemekre és különféle más termékekre is korlátozásokat vezettek be. A továbbra is hatályos Európai Zöld Megállapodás (European Green Deal, EGD) a gyakorlatban számos fejlődő ország piacra jutását korlátozza.

Nem kedvező, ámde évtizedes folyamat a sokoldalú világkereskedelmi szabályrendszer és a WTO erodálódása és a kétoldalú szabadkereskedelmi megállapodások elterjedése. Utóbbiak a kis és gyenge államok számára egyértelműen hátrányosak. Nem jó hír az, hogy a globális GDP háromnegyedét kitevő szolgáltatások nemzetközi kereskedelmében semmilyen nyitás nem érzékelhető. Hasonlóképpen a 2015. évi menekülthullámtól és a 2021–2024 közötti amerikai bevándorlási trendektől sem függetlenül migrációellenessé vált a közhangulat az évtized közepén. Egyre erősödik

a világháló kormányzati szabályozására irányuló törekvés, amit a legnyíltabban a Kínai Népköztársaság képvisel. Kézenfekvően a globalizáció lelassulása irányába hat a nem kormányzati tényezők erősödő szerepére épülő nemzetközi konfliktusok szaporodása, különösen Afrikában, Ázsiában, de újabban Latin-Amerikában is. Utóbbiak mind a kereskedelmi, mind a pénzügyi áramlásokat korlátozzák, különösen a jólét növelése szempontjából kulcsfontosságú közvetlen befektetéseket.

Külön elemzést igényel, bár egyértelműen túlmutat a jelen rövid áttekintésen a globalizáció és az európai integráció összefüggése (Csaba 2025). Legyen elég ehelyütt felidézni azt, hogy az EU-ban formálódó új irányzatok, mindenekelőtt az iparpolitika újjáéledése, a környezeti szempontok sok esetben tervgazdaságot idéző pártolása, a közös költségvetés korlátozottsága és a szállítási láncok lerövidülése, az ellátásbiztonsági szempontok erősödése mind-mind a globalizáció lelassítása, fékezése és ellenőrzése irányába hat. Ezek az irányzatok elsősorban a tagállamokon belül formálódtak, és az uniós politika kevésbé hatékony fordulata voltaképp ennek lenyomata. A Letta- és a Draghi-jelentés épp ezek megfordítását szorgalmazza. Ugyanakkor nehéz lenne látni azt, hogy a 2024-ben egyértelműen megerősödött radikális jobboldallal küzdő hagyományos politikai erőkből álló fő áram miként tudna kellő súlyt adni a piaci reformoknak. Utóbbiak közé tartoznak az Európai Unió megújítását szolgáló, Enrico Letta, illetve Mario Draghi olasz miniszterelnökök nevéhez kötődő reformjavaslatok a 2024-es esztendőből.

Kitekintés

Az eddigiekben azt mutattuk be, hogy a globalizáció a modern kori gazdaságtörténet kisszámú, valóban szekuláris folyamatának egyike: hosszú távon érvényesülő trend, ami különféle ellenhatások közepette feltartóztathatatlan. Különösen is figyelemre méltóak azok az empirikus elemzések, amelyek bemutatják: a Trump második elnökségét megelőző hosszabb időszak számos deglobalizációs törekvése ellenére a világkereskedelmi és pénzügyi összefonódása egyértelműen erősödött (Hufbauer 2025).

Az sem áll, hogy a folyamat egészében jólétnövelő hatása eleve és automatikusan semlegesíthetné az e többlet egyenlőtlen elosztásából származó társadalmi és politikai feszültséget. Mint láttuk, az utóbbiak vezettek a brexithez hasonló populista fordulatokhoz, a kétoldalúság erősödéséhez, a sokoldalú nemzetközi kereskedelmi rendszer fragmentálódásához, s a jólétre egyértelműen káros korlátozó kereskedelempolitikai gyakorlat fennmaradásához (Halmai 2024).

Egyfelől: kézenfekvő, hogy a sokoldalú és szabályalapú rendszer további működéséhez erős érdekek kötődnek. Ezért nem meglepő, hogy egyebek mellett az Európai Unió és Ausztrália, vagyis két meghatározó világ gazdasági hatalom nem vesz részt a vámháború jelentette adok-kapokban. Az sem meglepő, hogy az amerikai fél a legdurvább büntetvámok alkalmazását egyoldalúan felfüggesztette, és különféle más kérdések megoldásához kötötte. Ugyanis akár taktikai, akár jövedelemszerző céllal

vetik be, a kereskedelmi háború – és különösen az általa kiváltott tartós bizonytalanság – mindig és mindenki számára jólétromboló.

A közgazdaságtan mint a valóság megértésének és befolyásolásának eszköze régóta elemzi eme irányzatokat. Szemben a neoklasszikus felfogás végletekig leegyszerűsített értelmezésével, a világpiac nem oldja meg a társadalmi feszültségeket. Míg a minden csónakot felemelő dagályt a piac biztosítja, az a kormányos dolga, hogy közben a sajka ne boruljon fel. Az Egyesült Államok a példája annak, hogy ha a jelentős növekedés gyümölcsei több évtizeden át közvetlenül és közvetve csupán a felső 3–5% vagyonát gyarapítják, miközben az átlagos reálbérek stagnálnak, akkor jobb- és baloldalon egyaránt piacellenes erők lépnek föl.

Az Európai Unióban ezt kiegészítő folyamatokat figyelhetünk meg. Az EU fő hívása harmadik évtizede a növekedés tartós lassúsága. Miközben az egy dolgozóra számított termelékenységi alig marad el az amerikai szinttől, a ledolgozott órák száma annál inkább. Hasonlóképpen az EU-ban évtized óta napirenden van a tőkepiaci unió, ám az irányába teendő lépések elakadtak a nemzeti szabályozó hatóságok szűk érdekein. Ezen a területen az EU potenciálja nem marad el az amerikai mögött. A bökkenő csak az, hogy ez a közös európai szint pusztá absztrakció, 27 részre oszlik, míg az USA-ban létezik a valódi és mély tőkepiac.

A globális gazdaság hosszú távú trendjeinek áttekintése arra utal, hogy a tőkepiaci unió és a közös valuta működtetése mára praktikus kérdéssé vált. A fenntartható növekedést ugyanis nem lehet külső erőktől vagy elszigetelt kormányzati lépésektől várni. A jó hír az, hogy ennek szabályozási keretei már 2018 óta készen állnak. A változások révén több ezer milliárd euró léphetné át a határokat, a nyugdíjalapoktól a takarékszövetkezeteken át a befektetési alapokig. Ezen meglévő összeg sokszorosa annak, amit a jelenlegi fölvetések – köztük a hét év alatt 800 milliárd eurót, azaz a nemzeti termék 1%-át előirányzó Draghi-terv – tartalmaznak. Mi több, ezt a pénzt a befektetők és a cégek osztanák el, nem a kormányközi politikai alkuk, mint ahogy a Helyreállítási és Rezilienciaépítési Eszköz (Recovery and Resilience Facility, RRF) esetében történt. Ez lehet az útja a globális versenyképesség javításának, ahogy Letta és Draghi kritikája is szorgalmazná.

Normatív és prediktív következtetésünk tehát eltér egymástól. A kívánatos az lenne, hogy az európai integráció a globalizációval egységet alkotva, mintegy annak kihívásaira épüljön. A radikális jobboldali, szuverenista erők térnyerése, a további bővüléshez szükséges belső átalakulások elakadása jelenleg a valószínűbb változatnak tűnik. Ez annak ellenére így van, hogy az Európai Unió további bővülése biztonságpolitikai és üzleti alapon egyaránt sürgető lenne.

Irodalomjegyzék

- Balassa Béla (1990). *Nemzetközi kereskedelem és gazdasági növekedés*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Baldwin, Richard (2025). *The Great Trade Hack*. London: CEPR Press.
- Berend T. Iván (2003). *Kisiklott történelem: Közép- és Kelet-Európa a hosszú 19. században*. História Könyvtár. Budapest: MTA Történettudományi Intézet.
- Berend T. Iván (2008). *Európa gazdasága a 20. században*. História Könyvtár. Budapest: MTA Történettudományi Intézet.
- Csaba László (2025). „Globalization and Europeanization: A Central European Perspective”. *Journal of Risk and Financial Management*, 18/2, 1–16. <https://doi.org/10.3390/jrfm18020053>.
- Halmi Péter (2024). „Globalizáció, deglobalizáció, fragmentáció: Az EU kereskedelempolitikai kihívásai”. In: Györffy Dóra – Benczes István – Rosta Miklós, szerk. *Közgazdaságtan és gazdaságpolitika*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 121–141.
- Hirschman, Albert O. (1981). *Essays in Trespassing: Economics to Politics and Beyond*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hufbauer, Gary Clyde (2025). „Globalization before Trump 2.0 Increased, Despite Backlash”. *Peterson Institute for International Economics* (2025. ápr. 28.). <https://www.piie.com/blogs/realtime-economics/2025/globalization-trump-20-increased-despite-backlash>.
- Lopes, Carlos (2024). *The Self-Deception Trap. Exploring the Economic Dimensions of Charity Dependency within Africa–Europe Relations*. Cham: Palgrave MacMillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-57591-4>.
- McCloskey, Deirdre Nansen (2006–2010). *The Bourgeois Era I–III*. Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- Myrdal, Gunnar (1974). *Korunk kihívása: a világszegénység*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Pomeranz, Kenneth (2001). *The Great Divergence*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Ricardo, David (2018). *A politikai gazdaságtan és az adózás alapelvei*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Rodrik, Dani (2011). *The Globalization Paradox*. New York, NY: W. W. Norton & Company.
- Schumpeter, Joseph A. (1980). *A gazdasági fejlődés elmélete*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Smith, Adam (2020). *Vizsgálódás a nemzetek jólétének természetéről és okairól*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Spence, Michael (2021). „Some Thoughts on the Washington Consensus and Subsequent Global Experience”. *Journal of Economic Perspectives*, 35/3, 67–82. <https://doi.org/10.1257/jep.35.3.67>.
- Szentes Tamás (2011). *Fejlődés-gazdaságtan*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Weber, Max (1982). *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Budapest: Gondolat Kiadó.